

IVALOJOEN KULTALAT / INARI / HISTORIA / TYÖKERTOMUS

ERKKI TÖRMI / TEPPO KORHONEN / ARTTU LAINE

ESIPUHE

Kesällä 1867 norjalainen vuorimestari Tellef Dahll löysi kultaa Tenojoelta. Suomalaiset ryntäsivät sinne seuraavana kesänä rahapajatirehtööri Johan Conrad Lihrin johdolla. Saalis jäi köyhäksi, mutta paluumatkalla retkikunta poikkesi Ivalojoelle. Vaskattuaan vain muutaman päivän Nulkkamukassa ja Ritakoskella Lihri tajusi osuneensa keskelle kultamaata.

Myöhäinen syyskuu pakotti kuitenkin toiminnan lopettamiseen ja seuraava katovuosi pitivät valtion poissa joelta, mutta joka ei estänyt yksittäisiä onnenonkijoita ryntäämästä sinne jo seuraavana kesänä. Etunenässä olivat tällöin oululainen merimies Jakob Ervast ja raahelaiset kumppaninsa Niklas Lepistö ja Edvard Björkman, jotka olivat etsineet kultaa mm. Kalifornian kultakentiltä. Muutamassa viikossa he kaivoivat kaksi kiloa kultaa ja näin kultakuume sai alkunsa. Kesällä 1870 joelle vaelsi jo 335 ja huippuvuonna 1871 liki 500 toiveikasta joiden turvekammit ja teltat levittäytyivät 20 kilometrin matkalle jokivarteen.

Valtiovaltakaan ei ollut toimeton etujensa valvomisessa, vaan rakennutti joen varteen ripeästi v. 1870 "Kultalan Kruunun Stationin", korkeamman virkavallan majoittamiseksi alueelle. Alemman virkakunnan tiloiksi rakennettiin kentän toiseen reunaan väentupa. Lisäksi rakennettiin kentälle leipomo, kellari, aitta, sauna ja kapakka.

Kultakuume laski kuitenkin nopeasti ja 1870-luvun lopulla kaivajia oli alle 60 eikä mitään uutta merkittävää nousua enää tapahtunut. Valtiolla toiminta oli tappiollista ja se näkyi virkavallan nopeana vähenemisenä ja sitä kautta rakennusten käytön ja huoltamisen heikkenemisenä niin, että niistä osa hävisivät lahoamisen kautta, tahi niiden rakennusaineet otettiin muuhun käyttöön.

Tämän lisäksi alueen kultahistoriaan kuuluvat Mobergin ojan ja Pahaojan kämpät, jotka sijaitsevat Ivalojoen sivuhaaran Sotajoen varrella.

Kultaa Ivalojoella ja sen sivuhaaroilla huuhdottiin vv. 1870-1899 virallisesti 432kg, mutta pimitetyn kullan määrää ei tiedä kukaan.

Erilaisten omistus- ja käyttötarkoitusten jälkeen heräsi tarve säilyttää alueen säilyneet rakennukset kulttuurihistoriallisena muistomerkkeinä ja huolehtia niiden kunnossapidosta, jotta suomalaisen kullankaivuun historia ei täysin unohtuisi. Tätä tarkoitusta varten perustettiin **Lapin Kultala Säätiö** vuonna 1969. Säätiön valtuuskunnan jäsenenä oli myös Muinaistieteellisen toimikunnan (nyk. Museovirasto) jäsen. Säätiön aloitteesta ja toimesta rakennuksia on entistetty ja kunnostettu vv. 1972-77 MV:n hankkimin valtion työllisyysvaroin, sekä valvonnassa. 1980-90 luvulla kunnossapitoa hoidettiin pienkorjauksina, ja vasta v. 1999-2000 päästiin peusteellisempiin korjaustoimenpiteisiin rakennusten säilymisen ja käytön turvaamiseksi. Pontta rahoituksen saamiselle antoi lisäksi Åke Lindmannin elokuva "Kullan kimallus", jonka seurauksena niin kullankaivuun hetkellinen herääminen kuin alueen matkailullisenkin käytön uskotaan lisääntyvät ja jonka hyödyntäminen näin parantuu rakennusten vuokraustoiminnan kautta. Ennen korjaustöihin ryhtymistä purettiin MH:n ja Kultala Säätiön välinen sopimus, joka mahdollisti Kultala Säätiön hyödyntävän kohteita matkailutoiminnan avulla, ilman vastuuta kohteiden kunnossapidosta, joka oli MH:lla. Entistämistyön jälkeen vastuu kohteiden kunnossapidosta siirtyi MH:lle, samoin oikeus niiden hyödyntämiseen. Rajoituksena MV kuitenkin edellyttää, että koska kohteet on entistetty valtion varoin, alueelle on jätettävä myös autiotupia matkailijoiden käyttöön. Kultala Säätiö keskittyy tämän jälkeen kullankaivuhistorian tutkimiseen, sekä sen vaalimiseen.

Entistämistyö aloitettiin v. 1972 ja saatiin päätökseen v. 1977, jolloin vietettiin Kruunun Stationin valmistumisjuhlaa joihin osallistui myös presidentti Urho Kekkonen. Urakoitsijan toimi tällöin Kultala Säätiö.

Kunnossapitotoimiin palattiin tämän jälkeen 1980-1990 luvulla aika-ajoin pienkorjauksin,

mutta joihin saadut rahoitukset olivat riittämättömiä kohteiden kunnossapitämiseksi ja niiden säilyvyyden turvaamisessa. Mobergin toisen kämpän palo v.1993 oli yksi ja pahin seuraus hoito- ja huoltotoimenpiteiden vähyydestä.

Urkoitsijana tänä kautena toimi Rakennusliike Oiva Nieminen Ky Utsjoelta

Tilanne muuttui käytön kannalta oleellisesti v.1995,jolloin Inarin palopäällikkö asetti kaikkien kämppien tulijat käyttökieltoon,poistaen näin niiden talvikäyttömahdollisuudet lähes täydellisesti. Mobergin kämpä rakennettiin uudelleen alkuperäisen mukaiseksi v.1998, jolloin saatiin yksi nykyvaatimukset paloturvallisuuden osalta täyttävä kämpä alueelle. Åke Lindmanin filmi "Kullan Kimallus" mahdollisti osaltaan kultaloiden huomioimisen myös kunnostusmielessä,sillä sen uskotaan saavan huomattavan lisäyksen niin kullankaivuualueiden näkemistä haluavien määrässä,sekä myöskin kullankaivajissa,joten kämpät olisi saatava kuntoon sitä ennen. Vv.1999-2000 saatiin 950.000 markkaa työllisyysvaroja,joilla saatiin aikaan peruskorjaus,joka mahdollisti kämppien täysipainoisen käytön ja näin MH:lle niiden hyödyntämismahdollisuuden vuokraustoiminnan avulla. V.1998 alkaen urakoitsijana toimi Sodankylän Nikkarit Oy Sodankylästä

Ivalojoen ja sen sivujokien kämppien ja niihin liittyvien muiden rakenteiden entistämiseen on vv.1972-2000 käytetty n.2.800.000mk.

Erkki Törmi

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe

Kultaloiden historia

1 - 12

Entistämistyöt

13 - 15

Kuvia kohteista

16 - 24

Teppo Korhonen, Museovirasto

YXI WÄHÄINEN SANA KULTALAN KRUUNUN STATIONISTA

Kulta löytyy

Kaliforniassa oppinsa saaneet kullankaivajat oululainen Jakob Ervast ja raahelainen Nils Lepistö huuhtoivat senaatin väliaikaisella luvalla syyskesällä 1869 muutamassa viikossa Ivalojoen Porttikoskien keskellä sijaitsevan Kallioporttikosken eli nykyisen Kultalan paikkeilta 2 kg kultaa. Tieto saaliista toimi Ivalojoelle suuntautuneen kultaryntäyksen lähtölaukauksena.

Satalukuisen miesjoukon saapuessa onneansa koettamaa oli ensimmäinen tehtävä tukikohdan rakentaminen. Lähes jokaiselle valtaukselle kyhättiin hirsistä tai turpeista mökki, johon ainakin paikalle tulleet valtauksen omistajat majoittuivat. Viiden ensimmäisen vuoden aikana jokivarteen nousi nelisenkymmentä rakennusta. Apukaivajista enin osa joutui majoittumaan laavuihin ja teltoihin.

Kultalan kruunustationin perustaminen

Kultaryntäyksen valvontaa ja hallinnointia varten valtiovalta katsoi tarpeelliseksi rakennuttaa Ivalojoelle tukikohdan. Kullanetsintäluvan saaneiden piti siellä ilmoittautua ja näyttää virkamiehille Oulusta saatu etsintälupansa ennen töihin ryhtymistä. Kruunun tukikohdassa oli määrä myös punnita kaikki löydetty kulta ja suorittaa siitä vero valtiolle.

Kruunun tukikohdan rakentamisen otti tehtäväkseen oululainen urakoitsija (minkä niminen?), joka matkasi miehineen ja materiaaleineen Ivalojoelle maaliskuussa 1870 poljettaen 200 porolla uran Kittilästä maaselän yli Porttikoskelle. *Kultalan Kruunun Stationin* rakentaminen aloitettiin huhtikuussa kaatamalla kookkaita honkia rakennuspaikalta ja sen lähiympäristöstä ja veistämällä niistä seinähirsistä sekä muita tarpeita. Tukikohta sijoitettiin Saariporttikosken pohjoisrannalle, paikkaan, joka oli jo saanut Ervastin ja Lepistön kulturalöydön mukaan kansan suussa nimen Kultala. Rakennuspaikalta oli vapaa näköala pitkin jokilaakson tulevia kultamaita. Maanmittari Petter Wilhelm Aurén kuvasi 6.6.1870 kuvernöörille lähettämässään kirjeessä aluetta seuraavasti:

Paikka täällä Porttikosken äärellä vaikuttaa melko tuskaiselta: ahdas rotko korkeiden ja tummien tunturiseinämien välissä, mihin aurinko ja tähdet vain joskus ja niin kuin vahingossa voivat lähettää lievittävän säteen. Jos joku unessa siirrettäisiin tähän paikkaan, niin hän herätessään varmaan luulisi saapuneensa huonojen tekojensa määränpähän. (Stigzelius 1986, 39–40)

Kultalan alueen rakennukset ja rakennelmat

Päärakennus

Kultalan Kruunun Stationin päärakennus valmistui ripeästi. Sisälle päästiin muuttamaan kesäkuun alkuun mennessä. Tämä ulkoasultaan lähinnä peräpohjalaista maalaistaloa muistuttava pärekattainen rakennus on pohja-alataan noin 15 X 8 metriä. Se käsittää neljä huonetta ja keittiön. Lämmönlähteiksi tehtiin neljä luonnonkivistä muurattua savupiipullista tulisijaa. Kesäkuun alussa 1870 raportoitiin kuvernöörille, että uunien muurauksissa oli toivomisen varaa, sillä savu tunkeutui raoista huonetilaan. Valoa saatiin yhdeksän kuusiruutuisen ikkunan kautta, joista neljä sijaitsi pitkillä sivuilla ja yksi itäpäädyssä. Ensi hätään huoneista kalustettiin kolme.

Pääoven päälle naulattiin kuvernöörin tuoma kruununaseman vaakuna. Erään kuvauksen mukaan 1873 oven yli oli pantu Suomen vaakuna, joka oli ympäröity sanoilla "Kultalan

Kruununkartano. *Teksti oli sekä suomeksi että ruotsiksi.* (Stigzeliuksen mukaan ulko-oven päällä oli kruunulla ja leijonalla sekä asianmukaisella tekstillä varustettu vaakunakilpi. Huom! Oliko Venäjän vallan aikana tällaisessa virallisessa käytössä Suomen vaakuna vai onko kilpi vaihdettu kaksoiskotka-kilvestä leijonakilveksi maamme itsenäistymisen jälkeen? Tarkista Suomen leijona-julkaisusta!)

Tilajärjestely ja uunien sijainti on eräiltä osin poikkeuksellinen, jos sitä vertaa tavallisimpiin maaseudun asuinrakennuksiin. Portaita noustaan ensin pieneen *umpikuistiin* ja siitä edelleen tilavaan *etu-* eli *asehuoneeseen*, jossa on vielä jäljellä asetelineen yläosa. Huonetta leimaavat valkaistut seinät ja peräseinän keskelle sijoitettu takka. Takan oikealta puolelta johtaa ovi *keittiöön*. Sinne pääsi myös suoraan ulkoa taka-oven kautta. *Asehuoneen* vasemmalla sivulla on kaksi kamaria, joista pihanpuoleista nimitetään käytön mukaan *papinhuoneeksi*. Inarin kappalaisella oli velvollisuus käydä ainakin kerran kesässä saarnamatkalla kullanhuuhdonta-alueella. Taempaa kamaria nimitettiin *santarmi-* eli *poliisihuoneeksi*. Näitä kamareita vastaa eteisen toisella puolella eli oikeassa päädyssä koko rakennuksen levyinen huone. Tätä laattakivistä muutatulla pystyuunilla varustettua tilaa käytettiin *toimistona*. Toimiston perästä oli erotettu osa *putkaksi*. Tämä järjestely selittää sen, että rakennuksessa mainitaan toisinaan olleen keittiön lisäksi viisi huonetta.

Kultala oli rakennettu ennen muuta sulanmaan aikaiseen käyttöön. Kun sinne majoittui talvikausina 1882–84 Helsingin yliopiston fysiikan professori Selim Lemströmin (1838–1904) johdolla ja Suomen Tiedeakatemian rahoittamana revontulia tutkinut polaarinen retkikunta, havaittiin, ettei päärakennus täyttänyt säällisiä talviasumisen vaatimuksia. Insinööri K. Granitin valvonnassa uusittiin syksyllä 1883 osa kahden huoneen lattialaudoista ja muissa huoneissa lattialautojen raot savettiin umpeen. Niin ikään seinät ja ikkunat tilkittiin, välikattoa tiivistettiin ja uunit muurattiin uudelleen. Tässä yhteydessä eteinen sai nykyisenkaltaisen vaalean pinnan.

Lähinnä helsinkiläisten liikemiesten ja kaivostoiminnan asiantuntijoiden perustama Oy Ivalojoki Ab vuokrasi Kultalan 1926 kolmeksi vuodeksi luvaten korjata katon ja tulisijat, mutta joutui taloudellisiin vaikeuksiin ennen toimiin ryhtymistä. Rakennukset olivat 1920-luvun lopulla jo huonossa kunnossa. Paikasta reportaasin tehnyt Suomen Kuvalehti kustansi päärakennukseen uuden pärekaton 1931.

Tämän jälkeen Kultala jäi pitkäksi aikaa hoidotta ja rapistui. Herman Stigzelius kirjoitti vuonna 1953:

Vanha Kruununstationi vaikutti kummitustalolta. Monet ikkunat puuttuivat, sisäseinistä oli ryhdytty veistämään sytytyspuita ja yleinen siivo oli kammottava. Voidakseni osalta torjua hävitystä kirjoitin lyhyen kertomuksen Kultalan historiasta ja naulasin sen puulistojen kehystämään seinälle.

Kultalan päärakennus kunnostettiin Museoviraston järjestämien määrärahojen ja valvonnan alaisena vuonna 1972. Hanketta hoiti Lapin Kultala Säätiö. Katto, lattia ja ikkunat korjattiin, tulisijat muurattiin umpeen tulipalovaaran ehkäisemiseksi. Virallisia avajaisia vietettiin 1977 Tasavallan presidentti Urho Kekkosen kunnioittaessa tilaisuutta läsnäolollaan.

Väentupa

Alemmille viskaaleille rakennettiin Kultalaan kentän toiselle sivustalle majoitustilaksi kaksihuoneinen takkauuneilla lämmitettävä väentupa. Rakennus oli alkujaan päre-, mutta sittemmin lautakattoinen. Sisään kuljettiin päädyistä lomalautakatteisen umpikuistin kautta.

1950-luvulla luhistumaisillaan olleen rakennuksen hirssiä käytettiin Kolmoskosken padon rakennusaineiksi. Padon rakentajat ostivat hirssiä valtiolta kaikkiaan 200 markalla, jonka jälkeen paikalla oli jäljellä enää kivinen sokkeli, muurinpohja ja kellari. Viimeksi mainittuun kuljettiin pihan puolelta rakennuksen pitkältä sivulta lautarakenteisen eteisen kautta.

Väentupa rekonstruoitiin alkuperäiselle paikalleen Yleisradion esityksestä. Pihapiiriä oli tarkoitus käyttää tulevaisuudessa jonkin televisioelokuvan filmauspaikkana. Malli saatiin

vanhoista valokuvista ja piirroksista. Urakka valmistui 1982. Sittemmin Kultala Säätiön hoidossa ryhmien majoituspaikkana toiminut rakennus siirtyi Metsähallitukselle 1999.

Leipomo

Päärakennuksen viereen pihamaan länsisivustalle tehtiin jo alkuperäisen urakkasopimuksen mukaisesti rakennus, jonka käyttö on Herman Stigzeliuksen mukaan jossain määrin epävarma. Sitä kutsutaan toisinaan leipomoksi, joskus taas jääkellariksi. Ilmeisesti jälkimmäinen käyttö on kuitenkin toissijainen mutta ymmärrettävä, sillä onhan rakennus kivisienäinen ja osin maahan kaivettu. Rakennuksen ainoat ikkunat ovat päädyssä oven molemmin puolin.

Konstaapeli Huovin kirjeestä Oulun maaherralle vuonna 1873 ilmenee puolestaan, että leipomoon oli ajateltu työskentelijäksi naisväkeä:

Entinen konstapuli Sneider tuli yllä mainittuun Stadioniin ja avasi meille leipomo tilan, Ja ilmoitti Lapin maan kihla kunnan ruunun Foudi Plantingilta ylös nostaneen Raha Summan 750 Suomen markkaa häneltä ulosmyytyä pirttiä vastaan Korkealle Kruunulle. Leipomisen voisi Rapin vaimo toimittaa...

Päreakattoinen leipomo on rakennettu kokonaan uudelleen mahdollisimman pitkälti alkuperäisen mallin mukaisesti. Ennen kunnostukseen ryhtymistä jäljellä oli enää kiviperustus ja leivinuuni. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen vierailun yhteydessä vuonna 1977 leivottiin uudistetussa leipomossa ensimmäinen nisuleipä.

Leipomorakennuksen katoniskoja jännevälillä tehtiin tarkkojen alkuperäistietojen puuttuessa todennäköisyyslaskelmia. Teoria ja käytäntö eivät kuitenkaan vastanneet toisiaan. Jänneväleistä tuli liian pitkiä. Hirsi alkoi taipua jo muutaman vuoden kuluttua. 1990-luvun alussa niskoja jouduttiin tukemaan pilareilla.

Kellari

Leipomon vieressä pihan puolella on uralautakattoinen eteisellinen kellari. Sen maanpäälliset ulkoseinät on ladottu kivistä. Sisäpuolelta seinät on vuorattu haljispuolikkailla.

Aitta

Pihan reunalla päärakennuksen itäpäädyn tasalla sijaitsee lautakattoinen tavara-aitta. Sen muoto ei enää vastaa alkuperäistä. Sisäkatto on jälkeinpäin nostettu, lattia on hävitetty ja tulisija purettu. Aittakin palveli siis tarvittaessa lämmitettävänä majoitustilana. Tämä piirre tunnetaan sieltä täältä läntisen talonpoikaiskulttuurin piiristä.

Varastoaitta on rakennettu kokonaan uudelleen alkuperäistä mallia mahdollisimman pitkälle noudattaen.

Kapakka

Päärakennuksesta aitan ohi itään vievän polun varressa noin sadan metrin päässä alavirtaan, Ivalojokeen laskevan pienen puron toisella puolella, sijaitsi Paavonkallion alapuolella rantatörmällä kaksihuoneinen vaatimaton kapakka. Sitä kutsuttiin myös krouviksi, saluunaksi ja ruokalaksi. Rakennus valmistui joa alkukesästä 1870.

Kapakanpito-oikeuden lunastivat 380 mk:lla oululaiset leipurimestari Albert Pietelin ja puuseppä Henrik Zellberg (ilmeisesti vuoteen 1873, jolloin siirtyi kullankaivaksi Palsiojalle). Pietelin, joka eräiden tietojen mukaan "hoiti ainakin osittain sekä Kultalan leipomoa että ravintolaa ja kapakkaa", harjoitti myös kullankaivuuta omalla valtauksellaan erään oletuksen mukaan kapakassa humalapäissään kehuskelleiden asiakkaiden kertomien juttujen innoittamina.

Kun kultaa ei ollut vielä heinäkuun lopulla 1870 paljoa löytynyt, oli hinnasto kohtuullinen ja joillakin näyttää olleen ajoittain avoin tili ruokalaan. Murkina eli aamiainen viinaryyppyineen maksoi 30 penniä, ateria ryyppyineen 1–1,5 markkaa, kupillinen kahvia tai teetä 20 penniä. Kruunun stationin konstaapelin päiväpalkka oli tuolloin 5 mk (+ kaksi naulaa eli noin kilon

kuivaa leipää päivää kohti) ja apumiehen 4 markkaa päivältä. Kaivajan päiväpalkka oli normaalisti 3–3,5 markkaa, mutta jotkut maksoivat vähemmänkin. Esimerkiksi Frans Björklund maksoi kokenelle kaivajallekin vain 3,20 mk, tavalliselle 2,80 ja poikoselle 2 markkaa päivältä mutta toimitti jokaiselle kiinteään hintaan ruokatavaraa. Vuosisadan vaihteessa Prospektorin seppälle maksettiin palkkaa 5–6 mk ja malminetsijälle 5,50, kirvesmiehelle 5 mk ja työmiehelle 4,50 mk päivässä. Työmiehiltä, jotka nauttivat päivässä tavallisesti yhden ostetun aterian, kului siis vähintään puolet palkasta melko yksitoikkoiseen ruokaan (silakoita, kovaa ja pehmeää leipää, ruisjauhoja, mannaryynejä, voita) ja juomiin (sahtia, kahvia, viinaa). Kesän lopulla muuan sodankyläläinen talonpoika toikin Kultalaan 22 lypsävää lehmää ruokapuolen kohentamiseksi.

Kutakuumeen mentyä kapakka jäi tyhjilleen. Katto romahti aikanaan sisään ja luonnonkivistä muurattu piippu hajosi. 1950-luvulta lähtien kapakan ja muiden ympäristön kämppäarakennusten hirret alkoivat haihtua vähitellen savuna ilmaan retkeilijöiden ja satunnaisten kullankaivajien nuotioissa. Saluunasta jäi jäljelle vain kiviperustaa. Tankavaaran Kultamuseo suoritti 1990-luvun lopulla kaivauksia raunioilla ja sai esille mm. kultareunaisten kahvikuppien sirpaleita.

Sauna

Pihalta laskeutuu polku suoraan jokirantaan, jossa sijaitsee lautakattoinen savusauna. Se tehtiin todennäköisesti vasta aseman toisena toimintavuonna eli 1871. Lauteet sijaitsevat peräseinällä, kiuas ovisuunurkassa.

Rakennus on säilynyt verrattain hyvin siitä huolimatta, että se on ollut useaan otteeseen vaarassa palaa. Katetta, kaksilapaisen välikaton kelleksiä ja seinän alahirsiä on uusittu.

Keilarata ja paviljonki

Hirsirakennusten ohella käytössä oli ainakin ensimmäisinä kesinä myös kaksi (majoitus?)**telttää**. Joissakin lähteissä mainitaan Kultalan yhteydessä **keilarata**. Tätä tietoa ei ole voitu varmistaa. Samaten kerrotaan alueella olleen ajan vaatimuksia vastaava huvimaja eli **paviljonki**, jossa herrat saattoivat istuskella lämpiminä kesäiltoina, mikäli sääsket suinkin sallivat. Kuvernöörin vierailu oli kenties inspiroinut miehiä tällaiseen ajan hengen mukaiseen, mutta pohjoisen oloihin vähemmän käytännölliseen rakennustoimintaan. Varmojä todisteita ei paviljongistakaan ole.

Uudet majoitustilat

Metsähallitus rakensi vuonna 1970 noin sadan metrin päähän Kultalan pääarakennuksesta väentuvan alapuolelle kaksihuoneisen kämpän. Toinen huone oli auto-, toinen varaustupana. Rakennus paloi 1995. Uusi niin ikään kaksihuoneinen tupa valmistui seuraavana vuonna pääarakennuksen itäpuolelle.

Silta

Suvannon alapuolella sijainneen ensimmäisen riippusillan veivät kevättulvat. Uusi riippusilta Saunakosken yli valmistui Tunturiladun talkootyönä 1968. Metsähallitus purki heikkokuntoisen sillan ja rakensi tilalle uuden 1997.

Kuinka Kultalalassa asuttiin

Virkamieskunta ja vuokralaiset

Kultalan korkeimmaksi virkamieheksi, *Lapin vuorimestariksi*, nimitettiin 12.4.1870 vuorikonduktööri Anders Ferdinand Thoreld, joka oli aiemmin johtanut kullanetsintäretkikuntaa Kuusamossa. Hänen apulaisenaan toimi rahapajan apulaisjohtaja *vuori-insinööri* Johan Konrad Lihl, jonka ansioihin kuului Ivalojoen vuoden 1868 kulturalöydös. *Tarkastajina* olivat saamelainen Aslak Laiti ja maanmittausoppilas Fredrik Lönnqvist. Viimeksi mainittu hoiti yhdessä rovaniemeläisen maanmittari Petter Wilhelm Aurénin kanssa valtausten viralliset mittaukset. He

saivat käyttöönsä neljä *apulaista*. *Poliisijohto* oli lääninsihteeri Alexander Theslöfin käsissä. Varsinaisesta järjestyksenpidosta vastasi viisi *poliisia apulaisineen*. Mukana ei ollut lainkaan venäläisiä santarmeja, kuten tarinoissa erheellisesti kerrotaan. Teslöfillä oli apunaan luutnantti Alarik Krook, joka hoiti samalla venäjän kielen *tulkin* tehtävät, sillä alkuun valtauksia tekivät jossain määrin myös venäjän kansalaiset. Tutkimustöiden mekaaniseen suoritukseen ja yleisiksi apumiehiksi palkattiin 23 työmiestä. Yhteensä Kultalaan majoittui valtion kustannuksella 38 miestä. Lisäksi paikalla oli ainakin elokuun alussa emäntä, sillä hänen raportoidaan joutuneen tuolloin tautivuoteelle monen muun ohella.

Kaikki Kruunun Stationille palkatut olivat suomalaisia, joskin virkakieli oli ruotsi. Miehiä valittaessa lienee kiinnitetty huomiota heidän erityistaitoihinsa: mukaan mahtui koskenlaskijoita ja hyviä sauvoja, seppä, räätäli, suutari ja muuan ylipäätään käteväksi mainittu mies.

Kesäisen kaivukauden jälkeen paikalle jäi valtion omaisuutta vartioimaan yksi mies, kunnes vuodesta 1875 arvokas omaisuus alettiin varastoida telveksi Kyrön (myöh. Ivalo) kylästä vuokrattuun makasiiniin.

Kruunun Stationin ensimmäisen toimintavuoden virkakunnan määrä osoittautui täysin ylimitoitetuksi suhteessa välttämättömiin toimiin. Toisena kesänä virkamiehiä olikin enää 16, seuraavana yhtä enemmän. Johtajana toimi nyt filosofian maisteri, vuori-insinööri Karl Adolf Moberg (1840–90). Järjestystä valvoi kuvernementinsihteeri Xenofon Villehard Nordling apunaan kolme poliisia. Nordling siirtyi 1874 Inarin nimismieheksi ja muutti Toivoniemen virkataloon, josta muodostettiin mallikelpoinen maanviljelystila. 1874 kruunun palkkalistoilla oli Kultalassa vain 11 henkilöä. Tässä määrässä pysyttiin sitten useita vuosia. Henkilökunnan vähennys perustui osin siihen, ettei vuoden 1875 jälkeen kultaa ollut pakko enää myydä valtiolle eli luovuttaa Kultalassa virkamiehille. Negatiivisena seurauksena oli kuitenkin se, etteivät kaivajat voineet aina vaihtaa kultaansa rahaksi kesken kaivuukauden vaikka olisivat halunneet. Samoin markkinointi vaati nyt uusia toimenpiteitä.

Vuonna 1890 annettu aasetus määräsi Kultalan ylimmän valvonnan Inarin nimiesmiehelle. Hän huolehti 1–2 järjestysmiehen avustamana huuhtomoiden tarkastuksesta kahdesti kesässä ja keräsi valtiolle kaivospiirimaksut.

Kultalassa asui valtion virkakuntaa kullankaivuuta valvomassa tasan kolme vuosikymmentä. Liepeillä oli muitakin rakennuksia, sillä eräessä kirjeessä vuodelta 1873 Johan Juusola mainitsee ostaneensa Zellbergiltä Kultalan "huonet" eli rakennukset 200 markalla. Jakob Ervastn lienee toiminut kaupassa välittäjänä. Karl Govenius puolestaan osti samana vuonna Kultalan rannassa olleen Plantingin pirtin 750 markalla.

Vuonna 1878 Kultalan lähin ympäristö määrättiin 4 x 4 virstan (4,3 x 4,3 km) laajuudelta rauhoitettavaksi valtion harjoittamaa huuhtontaa varten. Myöhemmin alueelta vuokrattiin kaivospiirejä eniten tarjoaville siten, että vain saunan ympärys ja rannasta pääarakennukselle vievä tie oli viiden metrin leveydeltä jätettävä koskematta, samoin ranta 65 metrin leveydeltä.

Kultalan rantapalsta eli Kartanonmaa huutokaupattiin vuonna 1901. Se käsitti 445 metriä pitkän ja 65 metriä leveän maakaistaleen. Nytkään kultaa ei saanut kaivaa rannasta pääarakennukselle johtavan polun kohdalta, johon rauhoitettiin viisi metriä leveä vyöhyke.

Amerikassa ammatillisen kullankaivajakoulun käynyt kihlakunnantuomari Jakob Steniuksen poika Henrik Kivekäs (1863–1928) vuokrasi vuonna 1902 senaatilta sadalla markalla kahdeksi vuodeksi Kultalan pääarakennuksen itäpään kamarit ja keittiön sekä koko leipomorakennuksen ja aitan. Pääarakennuksen vuokrahuoneisiin ei saanut sijoittaa työväkeä asumaan. (Toisten lähteiden mukaan vuokrasopimus tehtiin vuosiksi 1902–07 vaatimattomalla 40 markan vuosivuokralla.)

Vuonna 1909 inarilainen Niilo Kyrö lunasti kolmeksi vuodeksi kullankaivuuoikeudet Kultalan kartanon maihin. Hänelle osoitettiin asunnoksi poliisipirtti eli väentupa. Koska rakennus oli ollut siihenkin asti jo pitkään kaivajien vapaasti nautittavissa, ei rakennuksesta peritty nytkään maksua, mutta sinne oli päästettävä muidenkin valtausten väkeä. Ruokatavaroitten säilyttämistä varten Kyrö vuokrasi kivimakasiinin (kellarin?), josta perittiin 15 markkaa kesältä.

Oy Ivalojoeki Ab vuokrasi Kultalan alueella olevat rakennukset 1926 kolmeksi vuodeksi 1000 markan vuosivuokraa vastaan sitoutuen muun muassa tarpeen mukaan korjaamaan ulkokatot sekä tulisijat. Nimismiehen ja järjestysmiehen tuli tarkastusmatkoillaan saada sieltä ulosvuokrauksesta huolimatta majapaikka. Yhtiö ei kuitenkaan käyttänyt tai kunnostanut Kultalan jo pahasti ränsistyneitä rakennuksia, vaan suuntasi aktiviteettinsa toisaalle.

Viimeinen valtion palkkaama Kultalan valvoja, saamelainen Sammeli Saijets, irtisanottiin vuonna 1929. Työsuhteen päätyttyä hän vuokrasi Kultalan itselleen. Myöhemmin Kultalassa asui mm kullankaivaja Viktor Koivula. Hänen pitäessään päärakennusta tukikohtanaan 1968 vietettiin kultaryntäyksen 100-vuotisjuhlat, joiden yhteydessä päätettiin perustaa Lapin Kultala Säätiö.

Hakkuja, käsirautoja ja huonekaluja: Kultalan irtaimisto

Meille on säilynyt luettelo niistä varusteista, jotka ensimmäiset virkamiehet veivät Kultalaan mukanaan. Työ- ja tarvekaluihin sisältyi 3 hakkua, 3 lapiota, 4 vaskoolia, lulla eli heiluriseula, kirves ja parkittua tilkenahkaa sekä purjekangasta. Mittavälineinä oli karkeaa arviointia varten puntari, tarkempaan työskentelyyn kolme tavallista teräsvaakaa ja yksi hieno teräsvaaka. Paperi- ja konttoritavaroista mainitaan 57 kullankaivuaiheista lehteä, kaksi pakettia kullanetsintäjulistuksia, karttoja, päivä- ja muistikirjoja, kyniä, paperia, leimasimia, lakkaa jne. Ruokailuvälineiksi oli mukana ensi hätään viisi lautasta, lusikat ja vesikannut.

Vuoden 1881 inventaarioluettelo monipuolistaa Kultalan esineistön kuvaa oleellisesti. Työkaluihin kuului kymmenen kasoishakkua, tavallisia hakkuja, kankia, lapiota, kirveitä ja pumppuja. Järjestyksen pitoa varten asemalla oli tuotu revolveri, sapeli, kolme säilää, kolme paria englantilaisia käsirautoja, kuusi paria suomalaisia käsirautoja, viisi paria jalkarautoja ja neljä kaulakahletta. Kun aikakirjoihin on jäänyt vain yksi maninta nahinoinnista, on kahlehtimisvarustelua pidettävä mittavana virhearviointina. Taustalla lienevätkin olleet ne mellakkakokemukset, joita Amerikan kultakentiltä oli vanhalle mantereelle kiirinyt. Edellytykset nahinoille olivat täälläkin toki olemassa ainakin miesluvun perusteella. Huuhtomoissa työskenteli kesällä 1870 kaikkina 335 henkilöä, joista yhtäaikaan noin 300. Jos lasketaan mukaan kaikki virkamiehet, valtausten omistajat, kullan etsijät ja irtoväki, on 500–600 henkilön arvioitu oleskelleen Ivalojoen kulta-alueella noihin aikoihin. Kun Inarin henkikirjoihin viedyn väestön määrä oli tuolloin 659 henkeä, saattoi Kultala olla kaupunkien jälkeen Pohjois-Suomen suurin taajama. Läänin pääkaupungissa Oulussa oli tuolloin toki kymmenkertainen asujaimisto.

Kultaakin tuli aluksi kohtuullisesti. Valtio peri siitä verona 5–8 prosenttia. Kulta luovutettiin Kultalassa etumaksua vastaan ja toimitettiin kuvernöörin välityksellä Suomen pankille. Kaikkiaan ensimmäisenä kesänä kirjattiin kultaa 19,137 kiloa ja seuraavana vuonna – jolloin ei enää tarvinnut tehdä alkukesästä yhtä suuria valmisteluja – peräti 56,7 kiloa. Vuonna 1872 saalis oli 52,9 kiloa. Nämä puolensadan kilon tulokset eivät syösseet kultamiehiä holtittomuuteen. Hillitystä asenteen muutoksesta kirjoitti kaivaja F.J. Björklund rahoittajalleen torniolaiselle kauppiaille Karl Goveniukselle seuraavasti:

Älkää tuomitko minua liian ankrasti. Olen päättänyt voittaa vaikka minkälaisia vaikeuksia jos minun sallitaan tulla omistajaksi suureen määrään sitä jaloa metallia, jota kaikki palvomme ja joka näyttää tekevän kenet tahansa koppavaksi. Elä hyvin nauti elämän antimista toivottaa se jolta puuttu kaikki.

Muuan kultamies kuvailee vuonna 1873 Kultalan sisustusta seuraavasti:

*Kartanon valtarakennuksessa on viisi huonetta (putka on luettu huoneeksi) ja kyökki... Meitä sanotaan nyt tervetulleiksi ja viedään **saliin** (toimistohuone), missä koko rivi pyssyjä, sievästi asetettuja yhtä seinää myöten, kuvuton uuni litteistä, päällekkäin asetetuista paaseista, puinen kynttiläkruunu laessa, suuri Lapinmaan kartta vasemmanpuoleisella seinällä, kaksi ristikkäin asetettua lippua oikealla ynnä kaikenlaiset muut tämmöiset esineet vievät huomiomme puoleensa. Huoneet ovat*

kaikki tapetteja vailla ja huonekalusto mitä vaillinnaisin: yksi sänky, yksi pöytä, yksi nurkkakaappi sekä muutamia tuoleja kaikkein yksinkertaisinta laatua.

Konstaapeli Huovin kirjeestä Oulun maaherralle vuonna 1873 ilmenee puolestaan, että tulisijat eivät olleet vielä kaikilta osin kunnossa, sillä *Rauta Kakluunia ei ollut tuotu Ivalo Joelle Kruunun Stadioniin.*

Vuoden 1881 inventaariosta saamme tarkkaa numeraalista tietoa Kultalan kalustuksesta. Luettelossa mainitaan kuusi isoa pöytää, kolme pientä pöytää, 16 tuolia, neljä jakkaraa, neljä pesutelinettä, sohva, maalattu kynttiläkruunu, viisi telttasänkyä ja neljä lampaannahkaa. (Kysy Partaselta, onko luettelo huonekohtainen!) Kalusteista vain pieni osa on säilynyt.

Uunien kunnostushanke lienee ollut 1881 vireillä, koska paikalle oli varattu 600 muuraustiiltä. Kullan erottelua varten oli elohopeaa ja räjäytystöihin salpietaria sekä sytytyslankaa. Kulkuun ja kuljetuksiin oli varattu kaksi venettä. Kultalan rakennusten lisäksi viranomaisilla oli suuri tupa noin kuusi kilometriä Ivalojokea alavirtaan Björklundinojan suussa.

Elämää Kultalassa ja sen liepeillä

Arkea ja juhlaa Kultalassa

Virkakunta nousi seitsemältä. Aamutoimet olivat perusteelliset, sillä aamukahvi tarjottiin vasta kaksi tuntia myöhemmin. Kymmeneltä aloitettiin työt toimistossa kullankaivajien asioissa ja jatkettiin kello kahdelta syötyyn päivälliseen asti. Virkamiehen konttorityöaika oli siis neljä tuntia. Sen jälkeen lähdettiin säästä riippuen kävelylle ympäristöön tai pelattiin korttia. Kortin lyönti oli kultamailla myöhemminkin yleinen ajanviete. Kahta Prospektorin palkkalistoilla ollutta nuorta meistä sakotettiin läpi yön pelaamisesta sillä perusteella, että he olivat aamulla väsyneitä työhön ryhdyttäessä. Nukkumaan Kultalassa mentiin keskiyön aikaan. Öisin turvallisuudesta vastasi alueella kierrellyt aseistettu vahti.

Vuotuisjuhlatkin pantiin merkille. Luutnantti Krook kertoo Kultalassa vietetyn juhannusta 1870 siten, että kauppias Karl A. Goveniuksen seurue nousi yöllä Kultalaa vastapäätä olevan kallion nyppylälle, missä juotiin sekä teetä että punssia. Tunnelman noustua korkealle päätettiin paikka nimetä Lihrin kallioksi ja kasata huipulle pieni kiviröykkiö. Latomuksen pohjalle tehtiin pieni onkalo tyhjäksi juodulle pullolle, johon oli sujautettu kaikkien läsnäolleiden nimet sisältänyt paperi päivämäärineen. Henkisesti rajoittuneet ovat sittemmin kaivaneet tämän aarteen esille ja turmelleet sen.

Ulkomailmaankin oltiin yhteydessä. Konstaapeli Huovin kirjeestä Oulun maaherralle vuonna 1873 ilmenee, että kerran kuukaudessa käytiin Ivalo-Tuvalla postimiestä kohtaamassa. Pääreitti johti kuitenkin etelään. Esimerkiksi vuonna 1882 virkamiesten tavaran ja muonan kantoivat Rovasesta Kultalaan taukoamatta viikon ajan yksi mies ja yksi poika. Urakka oli raskas puolipeninkulmaisena polun huonon kunnan vuoksi.

Huuhtomolla

Metallurgian ylioppilas ja ruukin kirjanpitäjä Frans Josef Björklund palkkasi 1871 valtaukselleen Ivalojoelle avukseen viisi työmiestä Oulusta ja neljä Alatorniolta sekä emännän tehtäviä hoitamaan renginvaimo Susanna Harjun Simosta. Alatorniolaiset karkasivat kuitenkin työmaalta jo runsaan kuukauden kuluttua, jolloin heidät peräänkuulutettiin. Ilmeisesti työmaalta ei saanut noin vain poistua ja jättää pestäajaa pulaan. Toiselle valtaukselle työnjohtaja pestasi kahdeksan miestä sahureiksi ja kaksi naista leipureiksi.

1872 annetussa julistuksessa säädettiin, että etsimisalueella täytyi käyttää vähintään kolmea ja kaivosalueella kahdeksaa työläistä. Vuonna 1878 pakollisten kaivajien määrää oli vähintään kaksi miestä valtausta kohden. Maata oli käsiteltävä vähintään viisi kuutiometryä eli 27 kuutiometriä.

1880- ja 1890-luvuilla Kultalan jokilaaksossa oli kymmeniä kaivospiirejä ja vilskettä sen mukaisesti. Esimerkiksi vuonna 1882 kultakentillä oli 27 huuhtomoiden omistajaa ja esimiestä, keskimäärin 130 työmiestä ja lisäksi kymmenkunta taloustöihin kiinnitettyä henkilöä eli yhteensä noin 170 ihmistä. Se teki puolenkymmentä henkeä työmaata kohti.

Monet kullankaivajat saapuivat työmailleen jo maaliskuuhun. Ensi töiksi sahattiin lautoja ja rimoja rännejä varten ja rakennettiin kämppiä. Kullankaivajat asuivat jokivarressa runsaan 20 kilometrin pituisella matkalla kämpissä, turvekammeissa, teltoissa ja jopa pelkillä tulilla, sillä valtion metsästä otetusta puusta jouduttiin maksamaan eräiden mainintojen mukaan aivan liian korkea hinta.

Ivalojoen aikanaan ammattitaitoisin kullankaivaja, Australiassa ja Uudessa Seelannissakin mainarina toiminut raahelainen merimies Edvard Björkman asui 1878 yksin siistissä yksikamarisessa pirtissä. Sen valkoiseksi hangatulle lattialle oli siroteltu hienoksi hakattua tuoksuvaa katajaa. Huonekaluina oli kaksi pöytää, kirstu ja muutamia tuoleja, joista yksi oli eräänlainen keinutuoli. Vierailijoiden huomio kiinnittyi messinkikuppiseen kultavaakaan sekä virsikirjaan ja Uuteen Testamenttiin. Björklundin työmiehet asuivat tavan mukaan viereisessä pienessä "kasarmissa".

Työmaalla huuhtomon numero oli nähtävissä tarkastusta varten korkeaan salkoon nostetussa lipussa. Esimerkiksi vuonna 1882 rovaniemeläinen Eerikki Kivilahti kaivoi neljän miehen kanssa Ivalojoen valtausta n:o 8. Heillä oli käytössään 24 kappaletta 18-20 jalkaa (5,4-6 m) pitkiä rännejä, joita rakennettiin yhteensä 450 jalkaa (135 m) pitkäksi vesijohdoksi, joka kulki kaksikerroksisen talon korkeudella Ivalojoessa olevan kosken yli. Rakennustyö aloitettiin kevättulvien jälkeen ja se valmistui heinäkuun 8. päivään mennessä maksaen 400 markkaa.

Työmiehet nostivat isot kivet pois kangilla ja puomikraanoilla, jonka jälkeen kallion pinnasta ja raoista puhdistettiin huolellisesti rapalla kultapitoinen hiekka, joka syötettiin huuhtontaränneihin. Niihin rikastuneet raskaat mineraalit kerättiin talteen kahdesti viikossa vaskoolissa tapahtuvaa loppuhuuhtontaa varten. Edvard Björkmanin kerrotaan huuhtoneen vaskoolinsa tyhjäksi kymmenessä minuutissa. Kullasta meni vaskauksessa kateisiin ehkä vain 0,25 prosenttia. Kaivajat olivat ainakin alkuun myös rehellisiä ilmoittaen kaiken saaliinsa. Kulta oli rännissä yleensä hyvin suojattu ja sen pesutoimitusta seurasivat useat henkilöt.

Työpäivän pituus oli 12 tuntia. Työtä tehtiin vuoroissa yöstä päivään ruokana usein vain leipä, voita, kotikaljaa ja kahvia. Ruokahuollon järjestäminen oli yksi vaikeimpia ongelmia. Kullankaivajien muona kuljetettiin kultamaille yleensä kevättalvella porotokan tallaamaa tietä, jonka teon kullankaivajat yhteisesti kustansivat. Muona hankittiin yleensä Kemistä, Tornioista, Rovaniemeltä ja Sodankylästä. Jauhot, voi, suola, kala, läski, sokeri ja kahvi muodostivat muonan perusosan. Muonaa kultamaille tarpoville kaivajille myivät matkan varrella myös monet kauppiat puodeistaan mutta myös Kyrön kylän harvat talolliset.

Kulta toi vaurautta ympäristöön

Kullankaivu toi näkyvää hyvinvointia Inarin kuntaan. Rovasti Tuomo Itkonen kirjoitti Inarin oloja 1800-luvulla kuvaavassa kirjassaan 1952 kultamaista seuraavasti:

Ankara kansanvaellus (ja viinan virta) suuntautui siis etelästä käsin Lappiin suurina kultavuosina. Mutta arvata sopii, etteivät paikkauntalaisetkaan – kyröläiset jääneet sivustakatsojiksi... Eikä työ ollut turhaa. Asujaimisto vaurastui ja lisääntyi. Kullan voimalla ukot – entiset peuran pyytäjät – kohottivat kotitörmälleen työnsä ja toimiensa mahtavat muistomerkit. Siten Junes-Matti rakensi Koppeloon Jokiniemeen kauniin talon pirtteineen, keittiöineen ja kaksine kamareineen. Samoin tekivät Nilla ja Pekkala Kyrössä, jonne myös Mikkolan äijä pykäsi valtavan hirsirehdon maankauheine pirtteineen. Mikkolan äijän talo kaikessa suuruudessaan oli kuitenkin enempi synkänlainen ja synkkä, mustaksi tervattu oli hänen valtavan suuri pyöreäkeulainen purjevereensä jolla kirkkomatkoja purjehdittiin ja soudettiin. Mutta

korkeakokkainen, maalilaitainen oli Junnu-Matin kirkkovene – soma kuten hänen talonsakin.

LÄHTEET

Itkonen, Tuomo 1952: Inarin oloja 1800-luvulla. Rovaniemi.

Hanhivaara, Martti & Kaskikies, Keijo & Pitkänen, Paavo (toim.) 1984: Ivalojoen Kultalat. Lapin Kultala Säätiö. Forssa.

Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1901 (E. Katilan juttu vuoden 1898 retkueista Kultalassa).

Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner 1893. (Petter Heickell'in kertomus matkasta Kultalaan 1870)

Oulun Wiikkosanomat 7.5.1887.

Partanen, Seppo J. 1983: Lapin Kultamaat.

Partanen, Seppo J. 1990: Kullan ja luonnon kutsu. Lapin kultamaiden opas. Suomen matkailuliitto. Jyväskylä.

Partanen, Seppo J. 1999: Sankareita, veijareita ja huijareita. lapin kullankaivajien tarina. Tampere.

Stigzelius, Herman 1986: Kultakuume. Lapin kullan historia. Jyväskylä.

Valentin (Ensio Rislakki). Suomen kuvalehti 1931 (Reportaasi matkasta Ivalojoen Kultalaan).

KULTALAN KRUUNUN STATIONI

Ivalojoen Saariporttikosken pohjoisranta sai Jakob Ervastin ja Nils Lepistön kulturalöydön mukaan kansan suussa nimen Kultala. Kullankaivun valvontaa varten paikalle rakennettiin virkamiesten käyttöön 1870 *Kultalan Kruunun Stationi*. Asema oli aktiivikäytössä 1870–1900, jolloin siellä majaili parhaimmillaan 38 miestä.

1. Päärakennus. Umpikuisti johtaa asehuoneen virkaa toimittaneeseen sisäeteiseen. Seinät valkaistiin 1883 samalla kun rakennusta paranneltiin talviasuttavaksi. Eteisen oikealla puolella on toimistohuone, jonka perällä oli erillinen putkatila. Eteishuoneesta kuljetaan keittiöön, josta pääsee toisen ulko-oven kautta rakennuksen taakse. Porstuan vasemmalla puolella on papin huone ja sen takana poliisien huone.
2. Väentupa, valtion työntekijöiden kaksihuoneinen majoitusrakennus. Luhistumaisillaan olleen väentuvan hirsiiä käytettiin padonrakennusaineena 1950-luvulla.
3. Osin maahan kaivettu kiviseinäinen leipomo. Rakennus lienee ajoittain palvellut jääkellarina.
4. Eteisellinen kellari, jonka maanpäälliset ulkoseinät on ladottu kivistä. Sisäpuolelta seinät on vuorattu haljispuolikkailla.
5. Varastoaitta. Aitassa oli alkujaan tulisija, joten sitä saatettiin käyttää lämmitettävänä majoitustilana.
6. Savusauna vuodelta 1871.
7. Metsähallituksen 1996 rakentama kaksihuoneinen autio- ja varaustupa.
- [8. Metsähallituksen 1997 rakentama Saunakosken riippusilta.]

Kultalaa korjattiin Museoviraston valvonnassa työministeriön rahoituksella 1972 ja 1982 Lapin Kultala Säätiön aloitteesta. Erittäin huonokuntoisiksi päässeet väentupa, leipomo ja varastoaitta rekonstruointiin paikalla säilyneiden jäänteiden, vanhojen valokuvien ja piirrosten avulla. Rakennusten peruskorjaus suoritettiin vuonna 2000 Sodankylän Nikkarit Oy:n urakoimana.

MOBERGIN KULTALA

Sodankylän metsäntarkastajalla Gustaf Mobergilla oli valtauksia Sotajoella lähellä sen puron suuta, joka nimettiin sittemmin hänen mukaansa Moberginokaksi. Kämppä puolestaan sai nimensä ojan mukaan. Ensimmäisen kultavaltauksen paikalle teki Olli Alariesto vuonna 1888. Mobergin Kultala on Oy Prospector Ab:n rakennuttama suuri tutkimustukikohta 1900-luvun alusta. Myöhemmin paikalla on ollut monia kaivajia ja yhtiöitä.

1. Vanha eteisellinen kämppä, nykyinen autiotupa. Kämpän toisen puolen raunio näkyy vielä rakennuksen oikealla puolella.
2. Toisen, 1993 palaneen kämpän paikalle entisen mallin mukaan Museoviraston toimesta vuonna 1998 tehty kämppä. Nykyinen varaustupa.
3. Savusauna, johon mahtuu kerralla parikymmentä kylpijää.
4. Käymälä, uudisrakennus.

Rakennukset kunnostettiin Lapin Kultala Säätiön aloitteesta 1975–76 ja 1982 Museoviraston valvonnassa ja työministeriön rahoituksella. Uusi peruskorjaus suoritettiin 1998-99 Sodankylän Nikkarit OY:n urakoimana. Museovirasto luovutti kunnostetut rakennukset Metsähallitukselle 1999.

PAHAOJAN KULTALA

Pahaojan kohdalla kaivoi jo 1880-luvulla sodankyläläinen Hannu Postila. Lapin Kultra Oy rakensi ja kunnosti Heikki Kivekkään johdolla tukikohdan Pahaojalle 1920-luvulla. Toiminnasta muistuttaa parin sadan metrin päässä Sotajokea alavirtaan suojakatoksen alla seisova höyrykone.

1. Kämpän joenpuoleinen uunillinen pirtti on tuotu Vuijeminhaaran suulta. Unin perä työntyy eteisen puolelle tehden siitä oivallisen vaatteiden kuivatuspaikan. eteisen vasemmalla puolella oleva avotakallinen tupa lienee peräisin 1900-luvun alkupuolelta. Kämpän ulkonurkalla on työmaan vellikellon virkaa toimittanut kiskonpätkä.
2. Aitta on yksihuoneinen, päätyovellinen rakennus, jonka lautakaton puhkaisee puinen tuuletustorvi.
3. Savusauna sijaitsee pihapiiristä loitommalla lounaan suunnassa. Rakennus oli miltei luhistunut ennen korjaustoimiin ryhtymistä.
4. Pajan paikka. Heikki Kivekäs rakennutti pajan alkujaan Sotajoen vastarannalle, josta toiminta siirrettiin vanhaan kämppään. Siitä on jäljellä tulisijan rauniot maatuneita hirsiiä.
5. Kotamainen käymälä vuodelta 1973.

Pahaojan kämpät rappeutuivat 1950- ja 1960-luvuilla käytön puutteessa. Lapin Kultala Säätiön aloitteesta Museovirasto organisoii 1970-luvulla rakennusten, höyrykonekatoksen ja riippusillan rakentamisen sekä merkitytti polun Sotajoelta Patatuntureiden välistä Ivalojoen Kultalaan. Museovirasto siirsi rakennukset Sodankylän Nikkarit Oy:n 1998–99 urakoiman peruskorjauksen jälkeen Metsähallitukselle.

IVALOJOEN KULTALAT / ENTISTÄMISTYÖ / TOIMENPIDEKUVAUS v. 1999-00

Entistämistyön ajoitus suunniteltiin ja toteutettiin niin, että Mobergin ja Pahaojan kohteet toteutetaan v. 1999 syyskaudella ja pääkultalan alue pääosin talvikautena 2000. Syy järjestelyyn se, että kahteen ensimmäiseen päästiin tieyhteyksien ansiosta kohtuullisen hyvin, mutta pääkultalaan moottorikelkkakaudella. Tällöin toteutettiin myös työvoimaviranomaisten toive työllistää työllisyysrahoilla työvoima pahimman työllisyyskauden aikana.

v. 1999

Moberg

Moberg muodostuu kahdesta kämpästä ja saunarakennuksesta ja niihin liittyvästä ulko-
huussista.

Palaneen kämpän tilalle v. 1998 tehdyn kämpän osalla oli kyseessä viimeistelytyö, joka käsitti rakennuksen, joka hieman kohotettu ympäristöstään, sorauksen viimeistelyn ja turvetuksen avulla maisemaan soveltuvaksi.

Vanhan kämpän osalta kyse oli niin rakenteellisista korjauksista kuin kämpän vierustan hoitotoimenpiteistä.

Rakenteellisena korjaustoimenpiteinä olivat katto ja siinä lähinnä uralautakaton tarkastus ja lautojen vaihto tarvittaessa. Eteisen osalta lisäksi liian harvaksi jääneiden kannattajien tihentäminen. Lisäksi eteisen lattian osalta suoritettiin tarkastus ja tarvittavilta osiltaan lautojen vaihto. Piipun vuoto, joka sateisen sään ansiosta tuli ilmi, korjattiin peltikauluksella, joka jää piiloon rakenteiden alle.

Kämpän vierustan raivaus käsitti ne toimenpiteet, joilla poistettiin kämpän kuntoa ja näkyvyyttä heikentävät puut ja pensaat n. 5m:n etäisyydelle. Lisäksi varmistettiin niin sade kuin lumien sulamisvesienkin johtuminen talosta ulospäin.

Savusauna, jonka kiuas kunnostettiin viimevuonna, tarvitsee kahden katto-orren vaihdon ja veden johtamistoimenpiteet kuten vanha kämppäänkin palautuakseen alkuperäisyyteensä.

Huussi korjataan katon osalta, sekä kohennetaan sen yleistä kuntoa muutoinkin.

Mobergin alue, josta käytetään nimitystä museoalue, rajataan niin, että alue muodostaa kokonaisuuden, joka pitää sisällään ko.kämpät ja niiden välisen maaston ja näin erillään kulankaivuutoiminnasta. Lähtökohtana on n. 10m:n etäisyys kämppiin, joka rajataan tarkemmin elokuun aikana MV:n toimesta. MV esittää MH:lle samalla toivomuksen tulistelupaikoista alueelle. Alueen rajaamisalue merkitään asemapiirrookseen ja jätetään MH:n hoidettavaksi kaivostoiminnan luvista päättävän viranomaisen hyväksyttäväksi.

PAHAOJA

Pahaojan kämppäalue käsittää kämpän, aitan, saunan ja huussin.

Kämpän osalla ulkopuolisina töinä tulivat tehtäviksi pärekatteen uusiminen ja samassa yhteydessä räystäsratkaisujen yhtenäistäminen päädyissä, sekä piippuhattujen uusiminen. Lähemmän tarkastelun perusteella ulkoseinähirsistä jouduttiin uusimaan alimmilta osiltaan, samoin pihanpuoleisella osuudella myös ylin kattokannattajien tukihirsi.

Seinänvierustatöinä oli vesien johtaminen pois rakennuksesta, joka varmistettiin vielä sa-laojaputken avulla kämpän takaseinän osuudella.

Sisäpuolisista töistä merkittävin oli suuremman tuvan tulisijojen kunnostaminen ja koko kämpän sisustan muuttaminen alkuperäisyyteen kalustuksen osalta. Samalla täydennettiin ikkunoita tekemällä niihin tuplat kunkin ikkunan edellyttämällä mitoituksella.

Pienemmän tuvan osalla tarkastettiin lattiarakenteet ja sisäkellari ja se uusittiin tarpeellisilta osiltaan. Ikkunoiden osalta korjaustyöt toteutettiin kuten ison tuvan puolellakin.

Tupien välisen eteisen ja "kuivatussolan" osalta uusittiin molempien tupien vintille menevät luukut saranoiduiksi ja yhdenmukaistettiin niiden koko. Suunnittelun tekee MV.

Aitan osalta suoritettiin yleinen kohennus, sekä vierustojen raivaus.

Saunan osalla suoritettiin sen oikaisu peruskiven lisäyksellä ja tuuletushormin uusinta.

Lauteet, jotka tehty haljaksista saatettiin samanlaisiksi myös astimien osalta.

Sisäänkäyntiä parannettiin yhden askelman tekemisellä.

Huussin osalta tehtiin yleiskohennus.

Pahaojan alue rajataan ja raivataan samoin perustein kuin Mobergillakin, sekä esitetään MH:n kautta kaivostoimintalupien myöntäjän hyväksyttäväksi.

v. 2000

Pääkultala ja siihen kuuluvien rakennusten entistämistyöt aloitettiin tammikuun II-viikolla heti, kun varmuus rahoituksen saannista oli varmistunut ja alueen lumitilanne ja Ivalojoen jäätilanne antoi moottorikelkkakululle mahdollisuuden.

"Kruunun kenttä" käsittää päärakennuksen, "Kruunun Stationi", väentuvan, aitan, leipomon, kellarin ja joen rannalla olevan saunan. Lisäksi alueella on MH:n auto-/varaustupa, joka rakennettu aiemmin palaneen tilalle -90luvulla.

Päärakennus korjattiin vesikaton osalta pärekaton korjauksena, jonka yhteydessä kuitenkin havaittiin, että katto on uusittava 2-3vuoden sisällä. Tulisijojen osalla, jotka kunnostetaan, mutta "tulpataan" MH:n toivomuksesta käytön estäväksi, syynä tulipalovaara käyttökuntoon jätettäessä. Lisäksi uusitaan talotikkaat. Jalustan osalta suoritetaan kivien täydennystä. Muilta osin kyse on kohentavasta korjaustoiminnasta sisä rakenteiden osalta ja siivous. Mahdollinen kalustaminen selvitetään erikseen.

Leipomo on säilynyt viimeisen -90 luvun korjauksen jäljiltä ei edellyttänyt erityistoimenpiteitä.

Kellari jouduttiin uudistamaan lähes täysin, sillä maahan upotettuna se on ollut aina ankarissa olosuhteissa ja jäänyt useimman korjausohjelman ulkopuolelle, talvikorjausolosuhteiden vaikeudesta johtuen.

Väentuvan suurin korjauskohde oli uralaudasta tehty vesikatto, joka on jo pitkään odottanut vuoroaan, mutta joka sille tuli vasta nyt. Tulisijojen kunto tarkistettiin ja samalla yhdistettiin MH:n toimittama kamina perähuoneen piisiin. Lisäksi kunnostettiin talon alla oleva kellari ja sen ulkopuolinen katos.

Aitta sai uuden lautakaton ja pienempää kohennusta, sillä muilta osiltaan se oli kohtuullisessa kunnossa.

Savusauna, joka sijaitsee Ivalojoen rannassa ja joka korjattu edellisen korjauskierroksen aikana tulipalon jäljiltä, kohennettiin jälleen käyttökuntoon. Lautarakenteinen vesikatto uusittiin, savukiuas korjattiin ja koko sisustus kohennettiin toimivaksi. Lisäksi raivattiin seinävierustat risukoista.

Tämänjälkeen toiminta keskittyi alueen siivoukseen rakennustöiden jäljiltä siltä osin kuin se talviolosuhteissa oli mahdollista.

Kahden viikon mittainen loppusiivous kaikkien alueiden osalta tehtiin sitten, kun talven lumet olivat sulaneet.

Kohteiden mittausdokumentoinnit ja kuvaukset suorittivat Arttu Laine ja Aarre Valo MV:sta.

Metsähallituksen kanssa yhteistyösujui hyvin, josta kiitos Olavi Tuohisaarelle ja Markku Väliatalolle

Sodankylän Nikkarit Oy:n urakoiman entistämistyön suorittivat :

Matti Leinonen,
Nante Willman,
Oula Magga.
Rami Sorri,
Hilkka Leinonen,

joille kiitos hyvin suoritetusta työstä.

Kartta Ivalojoen kultalojen alueesta

KUVIA KOHTEISTA

Mobergin palaneen kämpän paikalle tehty uusi kämpä

Mobergin vanha kämpä

Mobergin savusauna

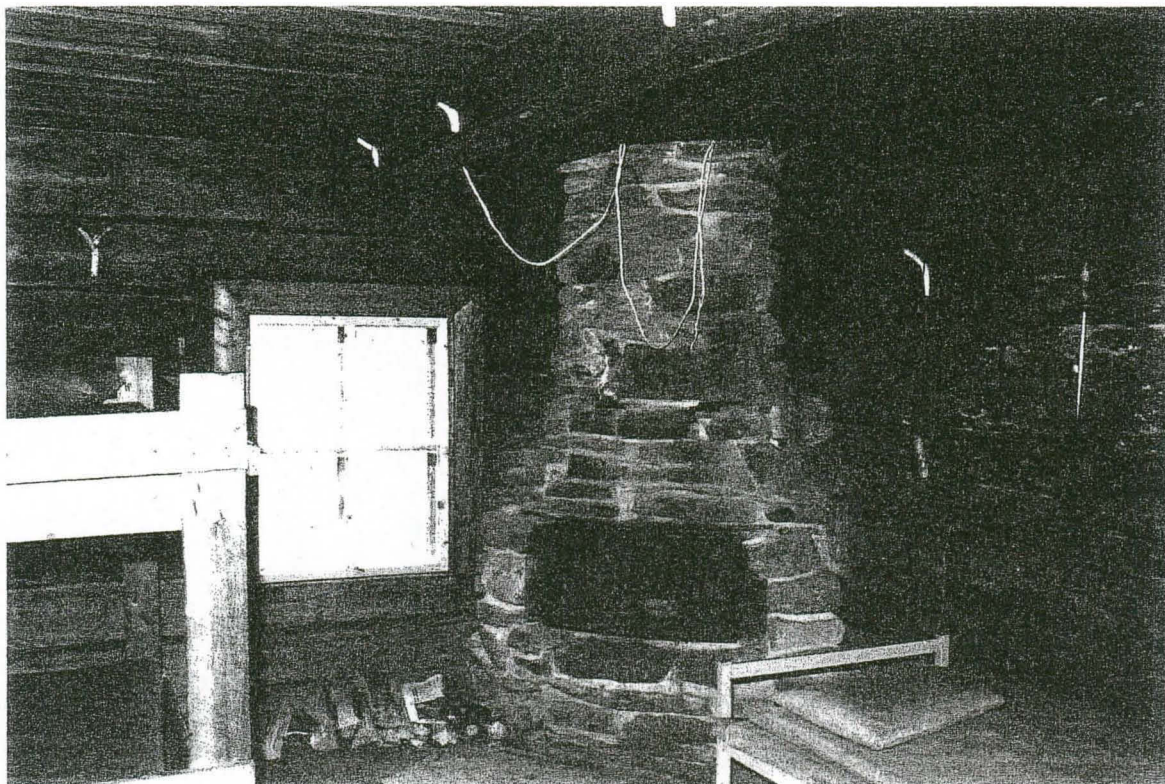
Saunan kiuas

Pahaojan käämpä ja vaja

Sisäkuva Pahaojan varaustupaosasta

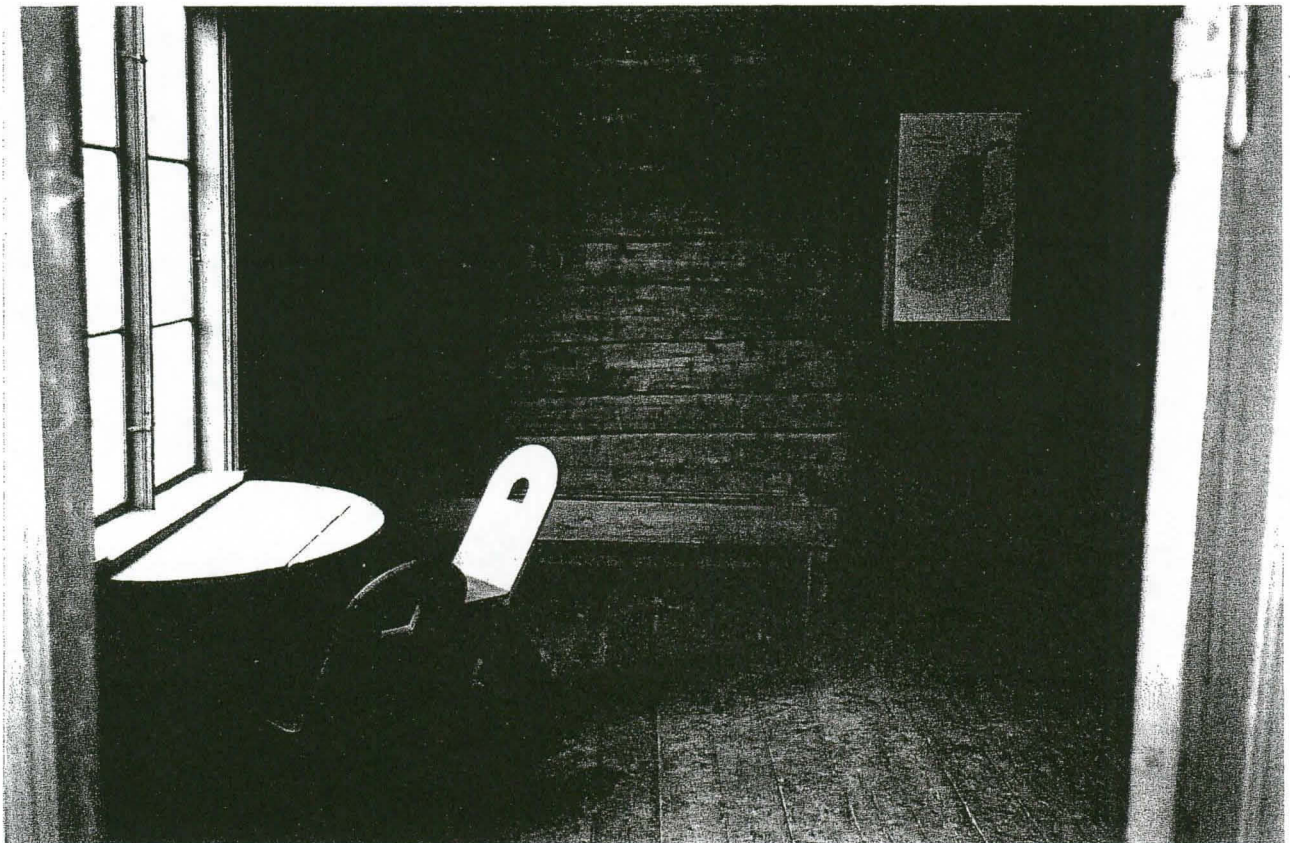
Sisäkuva Pahaojan autiotupaosasta

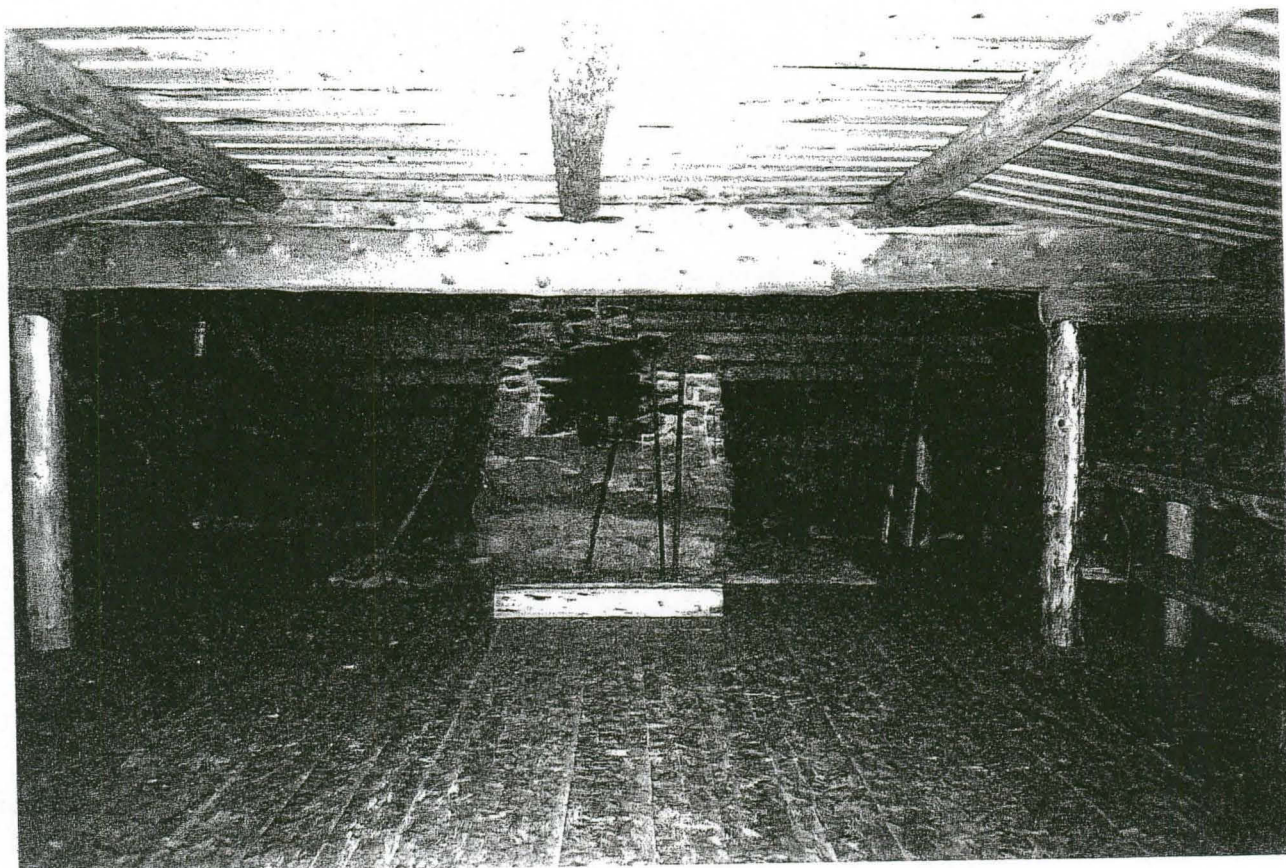
Pahaojan sauna

Leipomo, kellari ja Kruunun Stationi

Sisäkuva Kruununun Stationista

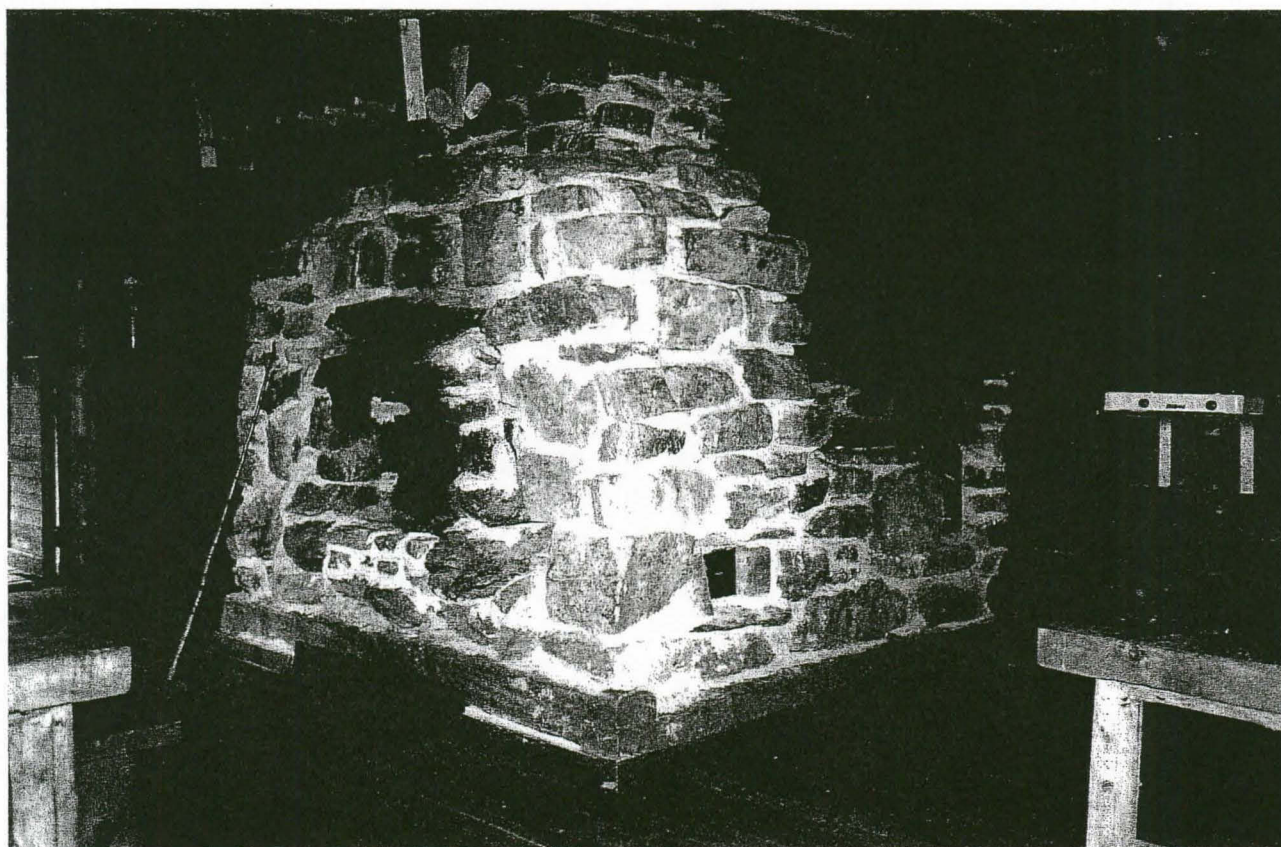
Sisäkuva leipomosta

Kellari

Väentupa

Sisäkuva väentuvasta

Aitta, taustalla Kruunun Stationi

Savusauna